

**CHALLENGES FOR ENVIRONMENTAL AND POLITICAL
PHILOSOPHY IN THE ANTHROPOCENE****16. – 17. január 2023, Bratislavský hrad, Filozofický ústav SAV, v. v. i.,
Bratislava**

V priestoroch Bratislavského hradu sa v dňoch 16. – 17. januára 2023 konal nultý ročník medzinárodnej konferencie zameranej na reflexiu výziev, ktoré súvisia s antropocénom ako novým klimaticko-geologickým režimom Zeme z perspektívy environmentálnej a politickej filozofie. Podujatie organizoval Filozofický ústav SAV, v. v. i. v Bratislave ako súčasť riešenia výskumného projektu VEGA č. 2/0072/21 *Úlohy politickej filozofie v kontexte antropocénu*.

V humanitných vedách na Slovensku stále nie je venovaná náležitá pozornosť výskumu antropocénu aj napriek tomu, že zatiaľ žiadny iný koncept nezachytáva a neposkytuje vhodnejší interdisciplinárny priestor pre uvažovanie o komplexnosti zmien, hrozieb, kríz a výziev, ktorým ľudstvo aktuálne čelí v celoplanetárnom rozsahu. Kľúčovým prístupom k riešeniu výziev epochy antropocénu je medzinárodná a interdisciplinárna spolupráca, ktorá sa stala impulzom aj pre zorganizovanie vedeckého podujatia s medzinárodnou účasťou.

Téma konferencie vychádzala z predpokladu, že zmysluplnosť politických rozhodnutí v zmenených klimaticko-geologických podmienkach Zeme, závisí od chápania a prijatia univerzálneho metodologického horizontu, ktorý môže poskytnúť konceptuálny systém antropocénu. V súvislosti s týmto predpokladom bolo vedecké podujatie zamerané na výzvy antropocénu, ktoré majú dopad na etické a politické teórie. Ak majú tieto teórie adekvátne reagovať na krízy v antropocénne, musia byť vzájomne prepojené a zároveň do seba integrovať ekologický a environmentálny diskurz. Cieľom podujatia bolo vytvoriť platformu pre kritickú diskusiu na medzinárodnej úrovni, ktorá by mohla autenticky prispieť k reflexii politickej situácie v čase prehlbujúcej sa environmentálnej a sociálnej nerovnosti.

Aktívna spolupráca členov organizačného tímu (Richard Šťahel, Eva Dědečková, Peter Daubner, Katarína Podušelová a Daniel Buschmann) na medzinárodnej úrovni zabezpečila účasť hlavných rečníkov prof. Marka Coeckelbergha (University of Vienna, Rakúsko), ktorý rieši výzvy antropocénu cez etiku technológií a prof. Erica S. Nelsona (Hong Kong University of Science and Technology, Hong Kong, Čína), ktorý vidí aktuálny potenciál čínskej filozofie zapojiť sa do antropocénneho diskurzu.

Zároveň sú obaja hlavní rečníci odborníkmi na viaceré aktuálne témy z oblasti environmentálnej a politickej filozofie. Konferencie sa zúčastnili aj ďalší odborníci z rôznych častí Európy a Ázie, preto podujatie prebiehalo výlučne v anglickom jazyku.

Prvý deň podujatia zahájil svojím príhovorom riaditeľ Filozofického ústavu SAV, v. v. i., doc. Richard Sťahel, PhD., v ktorom privítal všetkých účastníkov a vyjadril očakávania smerom k naplneniu cieľov konferencie. Okrem dvoch sekcií, ktoré moderovali Daniel Buschmann (Filozofický ústav SAV, v. v. i., Bratislava, SR) a João Ribeiro Mendes (University of Minho, Braga, Portugalsko), bol súčasťou dňa aj diskusný panel vyhradený pre plenárnu prednášku prof. Marka Coeckelbergha, ktorý moderoval Richard Sťahel. Časový harmonogram oboch sekcií bol nastavený tak, aby poskytol väčší priestor hlavne pre diskusiu, ktorá bola intenzívna a konštruktívne polemická, vďaka stretu interkultúrnych a interdisciplinárnych perspektív samotných účastníkov.

Prvá sekcia začala prezentáciou s názvom *The Term "Anthropocene" in Science and Philosophy*, v ktorej Dušan Gálik (Filozofický ústav SAV, v. v. i., Bratislava, SR) reflektoval viacvýznamovosť pojmu antropocén. Güncel Önkal (Maltepe University, Istanbul, Turecko) vystúpil s príspevkom *Environmentalism without Ethics in Anthropocene: Remarks on COP27*, v ktorom kriticky poukázal na to, že diskurz konferencie COP27 adekvátne neodráža politiku environmentálnej spravodlivosti pre všetkých. Zároveň upozornil na to, že tieto konferencie aj napriek tomu majú svoj význam. Martin Ritter (Filozofický ústav AV ČR, v. v. i., Praha, ČR) v prezentácii s názvom *How to Become Earthbound?* zdôraznil potrebu uznať Zem ako nevyhnutný horizont a možno aj základ myslenia pre sociálnu a politickú filozofiu. Prínosným aspektom takéhoto uvažovania je schopnosť lepšie sa vyrovnávať so zmenami v dobe antropocénu. V rámci diskusie účastníkom upresnil, z akého základu vychádza jeho chápanie tejto „previazanosti so Zemou“, pretože, ako poznamenali diskutujúci, v súčasnom relativizme a pluralizme perspektív je naozaj problematické nájsť tzv. pevnú pôdu pod nohami a postupne meniť svoj vzťah k svetu.

Agostino Cera (University of Ferrara, Ferrara, Taliansko) zachytil základné myšlienky svojej najnovšej publikácie *A Philosophical Journey Into the Anthropocene* v príspevku *The Paradox of Omni-responsibility: An Ethical Challenge for the Anthropocene*. Cera antropocén považuje za svetonázor, v diskurze ktorého dochádza k etickému paradoxu z dôvodu neurčitého teoretického vymedzenia hraníc medzi prírodou a technológiou. Diskusia nadviazala na tento paradox, konkrétne zvýraznila etický rozmer zodpovednosti, ktorý so sebou prinášajú technológie v antropocéne, čím sa stávajú významným činiteľom, ktorým sa vyspelé krajiny snažia kompenzovať etické dilemy spojené so vše-zodpovednosťou. Cera v závere nadviazal na myšlienky Heideggera (neexistuje zodpovednosť bez uvoľnenosti – *Gelassenheit*), čo zároveň

rozprúdilo diskusiu v kontexte (ne)možností vytvorenia novej etickej paradigmy na základe tohto filozofického dedičstva.

Anna Mravcová (Slovenská poľnohospodárska univerzita, Nitra, SR) uvažovala o vzťahu medzi environmentálnym občianstvom a environmentálnou zodpovednosťou v prezentácii *On Environmental Citizenship and the Emphasis on Environmental Responsibility in the Context of the Deepening Environmental Crisis*. Hlavnou polemickou myšlienkou, ktorá sa stala ústredným bodom nasledujúcej diskusie bol predstavený imperatív globálneho rozmeru občianstva. Zaznievali mnohé kritické názory, ktoré upozornili na komplikované interkultúrne, religiózne, ale najmä socioekonomické vzťahy. Vyriešiť komplexnosť týchto vzťahov spravodlivým spôsobom nebude asi úplne možné. Autorka však správne poznamenala, že tieto zmeny nemôžu byť nikdy okamžité, ale spájajú sa s postupnou celospoločenskou transformáciou, vrátane doplnenia a aktualizácie ľudských práv.

Po prvej sekcii nasledovala plenárna prednáška svetovo uznávaného experta na etiku v oblasti technológií, robotiky a umelej inteligencie prof. Marka Coeckelbergha z Viedenskej univerzity. Vo svojej prednáške na tému *Freedom in the Anthropocene: Bringing Political Philosophy to Global Environmental Problems*, prepojil problém environmentálnej krízy a technológie umelej inteligencie s politickou a etickou teóriou slobody. Coeckelbergh vyslovil požiadavku nevyhnutného prepojenia týchto oblastí. Podľa jeho názoru sa musíme pri tomto spojení zamyslieť nad úlohou, že ak chceme v antropocéne prepojiť etické teórie s politickou praxou, tak je nevyhnutné reflektovať dopady, ktoré predstavujú rôzne formy obmedzovania slobody. Tým nastolil množstvo pálčivých problémov v súvislosti s konceptom demokracie v technologicky vyspelej spoločnosti. V závere prednášky predstavil svoju najnovšiu monografiu s názvom *Digital Technologies, Temporality, and the Politics of Co-Existence* (Palgrave Macmillan, 2023). V knihe pomocou procesnej filozofie, naratívnej teórie a konceptu „technoperformance“, analyzuje, ako digitálne technológie formujú náš vzťah k času, k našej existencii a zmyslu nášho života vo svete klimatických zmien.

Druhú sekciu po obednej prestávke zahájila kritickou analýzou konceptu spoločného vlastníctva Zeme a jeho využitia v teórii globálnej distribučnej spravodlivosti Petra Gumplová (Friedrich Schiller University Jena, Nemecko). Príspevok mal názov *Common Ownership of the Earth in the Anthropocene*, a kriticky reflektoval teóriu Mathiasa Risse, ktorý nastoľuje v tomto zmysle problém globálnej spravodlivosti. To si vyžaduje novú formuláciu pojmu vlastníctva, ktorý bude konečne reflektovať globálnu environmentálnu krízu. Risseho teória však nie je, podľa autorky, k tomu vhodná. Diskusia bola zameraná práve na jednotlivé kritické body odmietnutia tejto teórie. Alessandro Volpi (University Vita-Salute San Raffaele, Milan, Taliansko) sa zamyslel nad problémom klimatických a politických hnutí z perspektívy ich aktivity

smerom zdola nahor a politickej iniciatívy zhora nadol v prezentácii *Problematizing the Top-down Dichotomy in Climate Action and Policymaking*. Predmetom diskusie bola – okrem iného – opodstatnenosť politicky motivovaných akcií environmentálnych aktivistov.

Nasledujúci príspevok Jana Géryka (Ústav štátu a práva AV ČR, v. v. i., Praha, ČR) s názvom *From the Self to the World Anthropocene and De-Psychologization of the Public*, upozornil na to, že environmentálne ciele sú univerzálne, a preto by nemali podliehať personalizácii a psychologizácii. Autor podnietil diskusiu ústredným problémom svojej prednášky – či je aktuálny obrat k „ja“ a následná psychologizácia verejného priestoru vôbec prospešná pre tzv. environmentálne hnutie. Vít Pokorný (Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, ČR) vo svojom príspevku *Reconfiguring Human Image: Interdependence as the Core of Posthuman Agency* uvažoval o probléme závislosti človeka od štruktúry a previazanosti vzťahových sietí v antropocéne. Diskutovalo sa o vplyve mestského prostredia, v ktorom majú čoraz väčší vplyv technológie, ako aj architektúry, na formovanie človeka a jeho vzťahu k ostatným živým či neživým entitám. Veľkou otázkou sa pre účastníkov stala posthumánna etika. Súčasťou konferenčného dňa bol aj večerný neformálny program, počas ktorého sa účastníci konferencie mali možnosť osobne spoznať a diskutovať o aktuálnych problémoch.

Druhý deň konferencie otvoril svojím príhovorom Jaroslav Karahuta, predseda Výboru Národnej rady SR pre pôdohospodárstvo a životné prostredie, ktorý prevzal záštitu nad podujatím. Vo svojej reči vyjadril uznanie a podporu podujatiu, ktoré sa venuje aktuálnym otázkam devastácie životného prostredia a snahe aktívne prispieť k pochopeniu vzájomnej previazanosti environmentálnej a politickej krízy. Po tomto príhovore uviedol Jon Stewart (Filozofický ústav SAV, v. v. i., Bratislava, SR) plenárnu prednášku prof. Erica S. Nelsona z Hong Kong University of Science and Technology.

Prof. Nelson je svetovou autoritou v oblasti environmentálnej a politickej filozofie a na koncept antropocénu sa pozrel cez optiku značne náročnej témy čínskej a budhistickej filozofie. V prednáške *Daoist Biopolitics, Anarchy, and Participatory Eco-Democracy* poukázal prostredníctvom kritickej analýzy a komparácie dualistických tendencií pri hodnotení dvoch kultúrnych tradícií, európskej a čínskej, na to, že čínska filozofická tradícia má v sebe potenciál zmysluplne reagovať na klimatickú a environmentálnu krízu. Prof. Nelson ukázal, že cez taoistické modely participácie je možné si znovu predstaviť anarchiu, elementárnu demokraciu a ekologickú prax v rámci klimatickej a environmentálnej krízy v antropocéne. V závere prednášky predstavil svoju najnovšiu publikáciu *Heidegger and Dao: Things, Nothingness, and Freedom* (Bloomsbury, 2023).

V knihe sa zameril na novú interpretáciu Heideggerovho myslenia cez taoizmus a budhizmus. Témy, ktoré prof. Nelson vyslovil počas prednášky, vyvolali opodstatnené otázky o tom, čo by mohli priniesť motívy čínskej filozofie, prenesené do európskeho kontextu. Rovnako zazneli aj kritické názory v súvislosti s oficiálnou svetovou politikou Číny.

Sekciu príspevkov, ktorú moderovali Güncel Önkal a Ľubomír Dunaj (University of Vienna, Viedeň, Rakúsko), otvoril João Ribeiro Mendes, ktorý v prezentácii *Thinking Planetary Thinking* nastolil problém konceptu „planetárneho obratu“, ktorý odráža zmenený vzťah človek – Zem. Autor vidí problém hlavne v tom, že planéta Zem podlieha hlbokaj a rýchlej transformácii, zatiaľ čo naše existujúce teoretické rámce neposkytujú porozumenie a orientáciu, ktorá by bola pre tento stav adekvátna. Možné riešenie by mohol poskytnúť koncept planetárneho myslenia, ktorý nie je možné vyplniť len západným filozofickým myslením. Daniel Buschmann v prezentácii *Prospects of an Intercultural Dialogue for Political Philosophy in the Anthropocene* ukázal, že je možné prepojenie environmentálnej politickej filozofie, kritickej teórie spoločnosti a taoistického konceptu wu-wei (無為), ktorý vo svojej prednáške spomenul aj prof. Nelson.

V príspevku *The Ecological Dimension of the Origin of Western Thought A Pre-metaphysical Environmental Perspective* Lorenzo de Stefano (University of Naples Federico II, Naples, Taliansko) rekontextualizoval kategórie predsokratovského myslenia z environmentálnej a post-metafyzickej ekologickej perspektívy. Diskutovalo sa o možných spoločných motívoch starovekej gréckej filozofie s inými svetovými filozofickými tradíciami, s ktorými by bolo možné nadviazať dialóg práve na základe chápania pôvodného vzťahu Grékov ku kozmu. Elise Lamy-Rested (Filozofický ústav SAV, v. v. i., Bratislava, SR) uvažovala v prezentácii *Deconstructing the Anthropocene with Speculative Cosmology* o novej špekulatívnej kozmológii v nadväznosti na A. N. Whiteheada. Jej kritické poznámky na margo konceptu antropocénu, ktorý upevňuje samotný antropocentrizmus, sa stretli s veľkým ohlasom diskutujúcich. Sekciu uzavrela príspevkom na tému *Cosmological Philosophy and Its Actuality in the Anthropocene* Eva Dědečková (Filozofický ústav SAV, v. v. i., Bratislava, SR). Vo svojej reči Dědečková predstavila aktuálnosť kozmologickej filozofie Eugena Finka a Friedricha Nietzscheho, čím podnietila diskusiu na tému filozofie vzdelávania v epoche antropocénu, ktorá by mala zohľadniť nutnosť revidovať metafyzické štruktúry konceptu človeka.

Druhá, záverečná sekcia konferencie začala príspevkom Dominiky Janus a Sarah Hicks (Linköping University, Linköping, Švédsko). Svoju tému *The Threat of Longtermism: Is Ecological Catastrophe an Existential Risk? Disillusioned Ideals for*

a Bold, New Future odprezentovali spoločne a erudovaným spôsobom uviedli účastníkov konferencie do problematiky etických rizík, ktoré môže priniesť tzv. „longtermism“. Diskusia bola vedená v kontexte kritiky súčasných globálnych influencerov, ktorí prostredníctvom technológií a kapitálu ignorujú environmentálny dopad svojich aktivít, a to v mene „lepšej“ budúcnosti.

Tomáš Korda (Univerzita Karlova, Praha, ČR) poukázal v prednáške s názvom *The Problem of Sovereignty in Times of Environmental Crisis* na problém suverenity, ktorý vzniká, ak uznáme Zem ako univerzálny metodologický horizont. Jeho spontánne polemický prejav bol zárukou intenzívnej diskusie na jeden z jeho provokatívnych bodov prednášky – riešenie ekologickej krízy vraj nespočíva v nutnosti premyslieť a prehodnotiť náš inštrumentálny vzťah k prírode, ale v dôslednosti napĺňania nárokov, ktoré tento vzťah so sebou prináša. To je ale, podľa Kordu, práve priestor pre realizáciu environmentálnej politickej filozofie. Anish Mishra (Hong Kong University of Science and Technology, Hong Kong, Čína) v príspevku *A Rasa Sensibility for Ecological Aesthetics through a Buddhist Conception of Nature* zachytil etické a estetické aspekty prieniku indickej a budhistickej koncepcie prírody. V rámci svojich reakcií na otázky účastníkov Mishra ozrejmil, prečo chápe vzťah medzi etikou a estetikou ako pôvodne ontologický. V poslednom príspevku *Anthropocene and the Environmental revolution*, Katarína Podušelová (Filozofický ústav SAV, v. v. i., Bratislava, SR) vyslovila tézu, že radikálnosť environmentálnej revolúcie musí zostať len v rovine myslenia, s dôrazom na transformáciu sociálnych a politických systémov. Diskutujúci autorku konfrontovali otázkami, týkajúcimi sa vôbec možnosti naplnenia idey revolúcie v myslení, ktorá by fatálne nezasiahla do sociálnych a ekonomických podmienok pre život človeka v spoločnosti.

Konferencia svojou organizačnou štruktúrou, obsahom a účasťou odborníkov z rôznych častí sveta naplnila vysoké očakávania domácich i zahraničných hostí. Benefitom konferencie bolo prehĺbenie a rozšírenie poznatkov nielen z oblasti antropocénu, ale aj o nových konceptoch v etických a politických teóriách, ktoré v tejto platforme vznikajú. Najzaujímavejšia diskusia sa viedla okolo problému a zároveň výzvy antropocénu, ktorou je vytvorenie vzájomného a viacúrovňového prepojenia interdisciplinárneho výskumu. Konferencia bola prínosná aj v tom zmysle, že priniesla do slovenského prostredia aktuálne témy špičkového medzinárodného výskumu antropocénu, čo podľa vyjadrení riaditeľa Filozofického ústavu SAV, v. v. i. znamená začiatok novej tradície medzinárodnej spolupráce.

Katarína Podušelová